

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראל זצ"ל

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

חֶמְדַּת יָמִימִים HEMDAT YAMIM

קרח תשע"ד פרשת שבוע

החולקים על הנבואה הרב יוסף כרמל, ראש כולל "ארץ חמדה"

החכם הראשון שחלק על הנבואה וניסה להציב לה אלטרנטיבה, היה קרח. קרח וחבורתו הפכו לסמל לדורות לבעלי מחלוקת מהסוג היותר גרוע, מחלוקת שלא לשם שמים. משה רבינו ראה במחלוקת זו מעין "קו פרשת מים" שקובע לאיזה כיוון תהיה הזרימה, במקרה זה מבחינה רוחנית. לכן הציב משה לפני השכינה "רף מבחן גבוה ביותר". וז"ל הכתוב:

"וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּזֹאת תִּדְעוּן כִּי יִקְנֶךָ שְׁלַחְנִי לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה כִּי לֹא מִלְּבִי: אִם כְּמוֹת כָּל הָאָדָם יִמְתּוּן אֵלֶּה וּפְקַדְתָּ כָּל הָאָדָם יִפְקֹד עֲלֵיהֶם לֹא יִקְנֶךָ שְׁלַחְנִי: וְאִם בְּרִיאָה יִבְרָא יִקְנֶךָ וּפְצַתָּהּ הָאֲדָמָה אֶת פִּיהָ וּבִלְעָה אֹתָם וְאֵת כָּל אֲשֶׁר לָהֶם וַיִּרְדּוּ חַיִּים שְׂאֵלָה וַיִּדְעֻתָם כִּי נֶאֱצַו הָאֱנָשִׁים הָאֵלֶּה אֶת יִקְנֶךָ" (במדבר ט"ז כח-ל)

ואכן סופה של עדת קרח מתואר בפרשתנו תוך כדי חזרה על ביטויי של משה.
"וַיְהִי כְּכֹלֵתוֹ לְדַבֵּר אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתִּבְקַע הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תַּחְתֵּיהֶם. וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת פִּיהָ וַתִּבְלַע אֹתָם וְאֵת בְּתֵיהֶם וְאֵת כָּל הָאָדָם אֲשֶׁר לְקִרְחַן וְאֵת כָּל הַכּוֹשֵׁשׁ. וַיִּרְדּוּ הֵם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם חַיִּים שְׂאֵלָה וַתִּכַּס עֲלֵיהֶם הָאָרֶץ וַיִּאֲבְדוּ מִתּוֹךְ הַקֶּהֱלִי" (שם לא-לג, עיינו גם תהלים ק"ו יז).

בדרך זו מדגיש הכתוב כי טענתו של משה, שלא עליו חולקים קרח ואנשיו, כי אם על השכינה, היא נכונה.

בדורם של הנביאים ישעיה בממלכת יהודה, ועמוס בממלכת ישראל, חזרה תופעה זו על עצמה. אנשים, כנראה "אנשי רוח" סופרים ומוזיקאים, ראו עצמם ברי סמכא, לפחות כמו הנביא, והרשו לעצמם לחלוק עליו ולפרש את המאורעות בדרך שהייתה נוחה להם ובוודאי גם הרבה יותר פופולרית. לכן משתמש הנביא ישעיהו בלשון תורת ד' כדי להזהירם מפני הצפוי.

"לָכֵן הִרְחִיבָה שְׂאוֹל נַפְשָׁה וּפְעָרָה פִּיהָ לְבַלִּי חֹק וַיִּרַד הַדְּרָה וְהַמוֹנָה וְשִׂאוֹנָה וְעֵלּוּ בָּהּ" (ישעיהו ה' יד)

ההשוואה הלשונית נותנת בידנו את הכלים להבנת דברי הנביא וכוונתו, גם אם במבט ראשון הדברים נראים סתומים.

הבה נתפלל כי נזכה מחדש לשמוע את קול הנביאים, לכוון יותר לרצון אבינו שבשמים וגם בכך להיות תלמידיו של משה רבנו ועבדי ד' הנביאים.

יהי רצון מלפניך ה' א-ל-הינו וְא-ל-הי אבותינו שתקבל ברחמים וברחון את תפילתנו, ותבא לפניך תחינתנו ותחוס ותחמול על יעקב נפתלי בן רחל, וגיל-עד מיכאל בן בת גלים ואייל בן איריס תשורה ותשיבם לחיק עמם מולדתם ומשפחתם ויקוים בנו: "וּפְדוּנֵי ה' יִשׁוּבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל רֹאשֵׁם שְׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יִשְׂגוּ וְנָסוּ יָגוֹן וְנֶאֱנָחָה" אָמֵן.

לע"נ רבי יעקב בן אברהם ועישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג ז"ל	לע"נ ר' מאיר בן יחזקאל שרגא ברכפלד ז"ל	לע"נ מר שמואל שמש ז"ל חבר הנהלת ארץ חמדה נלבי"ע י"ח בסיוון תשע"ד	לע"נ הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן ז"ל נלבי"ע כ"א באדר א' תשע"ד	לע"נ הרב אשר וסרטיל ז"ל נלבי"ע ט' בכסלו תשס"ט
--	---	---	---	--

ERETZ HEMDAH
2 Brurya St. P.O.B 8178 Jerusalem 91080
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

ארץ חמדה ע"ר
רח' ברוריה 2 ת.ד. 8178 ירושלים 91080
טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

Email: info@eretzhemdah.org

web-site: www.eretzhemdah.org

ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט www.yeshiva.org.il

חמדת הדף היומי

המתענה - קדוש או חוטא?

הרב בניה קניאל

הקדמה: בגמרא (יא ע"א-ע"ב) מובאות דעות של תנאים ואמוראים ביחס לאדם שמתענה, האם הוא חוטא או קדוש. במאמר שלפנינו נביא את הסוגיות שבהם נידונה שאלה זו, האם יש איסור להתענות או שלהיפך יש בכך מצווה. כמו כן ננסה לבאר את שיטת הרמב"ם בעניין, וכיצד על פי הרמב"ם ניתן להבין את היחס בין הסוגיות השונות. יש לציין שהדיון בסוגיות וברמב"ם אינו מתייחס לתענית ביום מסוים אלא לשאלה העקרונית עד כמה אדם צריך לנהוג בפרישות ובעינוי.

המקורות בגמרא ביחס לתעניות

(1) תענית (יא ע"א-ע"ב):

א. שמואל אומר שהיושב בתענית הוא חוטא. הגמרא אומרת שדעתו היא כדעת רבי אלעזר הקפר שאומר שזויר הוא חוטא כי הזיר עצמו מן היין. רבי אלעזר חולק וסובר שזויר נקרא דווקא קדוש.

ב. גם לפי רבי אלעזר ישנם מקרים בהם לא ראוי להתענות. אם לאדם קשה להתענות ("לא מצי לצעורי נפשיה") לא ראוי שיתענה. גם תלמיד חכם עדיף שלא יתענה, כדי שיהיה לו כוח לעסוק בלימוד תורה.

(2) בבא קמא (צא ע"ב)

מובא בגמרא שאסור לאדם לחבול בעצמו הגמרא מקשה מברייתא שבה כתוב שמותר לאדם להרע לעצמו. שמואל מתרץ שמותר להרע כשאומר אשב בתענית. כלומר, אסור לאדם לחבול בעצמו אבל מותר לו לענות את עצמו בתענית. לכאורה יש כאן סתירה בדברי שמואל, במסכת תענית אמר שמואל שאדם שמתענה נקרא חוטא, ואילו במסכת בבא קמא שמואל אומר שאדם רשאי להרע לעצמו בתענית.

(3) מסכת תענית (כב ע"ב)

הגמרא מביאה ברייתא: "תנו רבנן: עיר שהקיפוה נכרים או נהר, ואחד ספינה המיטרפת בים, ואחד יחיד שנרדף מפני נכרים או מפני לסטין, ומפני רוח רעה - על כולן יחיד רשאי לסגף את עצמו בתענית. רבי יוסי אומר: אין היחיד רשאי לסגף את עצמו בתענית, שמא יצטרך לבריות ואין הבריות מרחמות עליו." הגמרא מדברת כאן במקרה מיוחד של עת צרה, ולכן האדם רוצה להתענות. נראה שמקרה שכזה גם שמואל יודה שמותר לאדם להתענות. המחלוקת בברייתא היא ביחס לאדם שרוצה לסגף את עצמו עד שיגיע למצב של רעב קיצוני, שם יש חשש שהבריות לא יעזרו לו. אך להתענות תענית רגילה בעת צרה נראה גם שמואל וההולכים בשיטתו יתירו.

שיטת הרמב"ם והבנת היחס בין הסוגיות

(1) רמב"ם הלכות דעות פרק ג הלכה א - האם ראוי להתענות כדרך קבועה בעבודת ה'

"שמא יאמר אדם הואיל והקנאה והתאוה והכבוד וכיוצא בהם דרך רעה הן ומוציאין את האדם מן העולם, אפרוש מהן ביותר ואתרחק לצד האחרון, עד שלא יאכל בשר ולא ישתה יין ולא ישא אשה ולא ישב בדירה נאה ולא ילבש מלבוש נאה אלא השק והצמר הקשה וכיוצא בהן כגון כהני העובדי כוכבים, גם זה דרך רעה היא ואסור לילך בה, המהלך בדרך זו נקרא חוטא, שהרי הוא אומר בנזיר וכפר עליו מאשר חטא על הנפש, אמרו חכמים ומה אם נזיר שלא פירש אלא מן היין צריך כפרה המונע עצמו מכל דבר ודבר על אחת כמה וכמה, לפיכך צוו חכמים שלא ימנע אדם עצמו אלא מדברים שמנעתו התורה בלבד".

בהלכה זו הרמב"ם פוסק כשמואל, שאדם שמתנהג בפרישות ובעינוי נקרא חוטא. הרמב"ם מביא את המקור מדברי חכמים ביחס לנזיר, כפי שהבאנו לעיל שהגמרא אומרת שזה המקור לדברי שמואל.

הרמב"ם מסיים את ההלכה כך "ובכלל הזה אלו שמתעניין תמיד אינן בדרך טובה, ואסרו חכמים שיהא אדם מסגף עצמו בתענית, ועל כל הדברים האלו וכיוצא בהן צוה שלמה ואמר אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר למה תשומם." בסיום הדברים הרמב"ם מגדיר באיזו תענית אדם נקרא חוטא. אם נדייק בלשונו, הרמב"ם אומר שהבעיה היא להתענות תמיד, כדרך קבועה לעבוד את ה'. הדברים מבארים את הסתירה שהבאנו לעיל מדברי שמואל במסכת בבא קמא, שם שמואל מדבר על אדם שמתענה מפני צורך מסוים באופן זמני ולכן זה מותר. במסכת תענית שמואל אומר "כל היושב בתענית נקרא חוטא", מי שיושב באופן קבוע נקרא חוטא, ולא כל מי שמתענה. הרמב"ם מגדיר הגדרה נוספת: "מסגף עצמו בתענית". הסיגוף גם מוזכר בגמרא כבעייתי משום שאפשר להגיע מצב קיצוני שמרוב תענית יזדקק לבריות. על תענית קיצונית כזאת אומר הרמב"ם אומר שלא יתענה אפילו באופן ארעי.

(2) רמב"ם הלכות דעות פרק ב הלכה ב - איזה אדם צריך להתענות לפי הרמב"ם

"כיצד היא רפואתם מי שהוא בעל חמה אומרים לו להנהיג עצמו שאם הוכה וקולל לא ירגיש כלל, וילך בדרך זו זמן מרובה עד שיתעקר החמה מלבו... וכיוצא בדברים אלו עד שיעקור גובה הלב ממנו ויחזור לדרך האמצעית שהוא דרך הטובה, ולכשיחזור לדרך האמצעית ילך בה כל ימיו, ועל קו זה יעשה בשאר כל הדעות אם היה רחוק לקצה האחד ירחיק עצמו לקצה השני וינהוג בו זמן רב עד שיחזור בו לדרך הטובה והיא מדה בינונית שבכל דעה ודעה."

דברי הרמב"ם כאן מתאימים עם דבריו בפרק ג. הדרך שבה ראוי לילך כל ימי חייו היא דרך האמצע, אבל כשיש צורך, כגון שאדם קנה מדה שנוטה לצד התאוה, באופן זמני ראוי לנהוג של פרישה קיצונית באותה המידה, ולהתענות. ניתן להסביר שבזו כוונת שמואל במסכת בבא קמא, שאדם רשאי להרע לעצמו בתענית, שמדובר בתהליך זמני שנועד להשיב את האדם לאמצע.

(3) רמב"ם הלכות תעניות פרק א הלכה ט - תענית בעת צרה

"כשם שהצבור מתענים על צרתן כך היחיד מתענה על צרתו, כיצד הרי שהיה לו חולה או תועה במדבר או אסור בבית האסורין, יש לו להתענות עליו ולבקש רחמים בתפלתו". כאן הרמב"ם מתבסס על הגמרא שמדברת על תענית בעת צרה,

שאו ראוי לאדם להתענות כדי לבקש רחמים. אפילו שהרמב"ם פסק בהלכות דעות כשמואל שהמתענה נקרא חוטא, בעת צרה ראוי להתענות.

סיכום

לפי הרמב"ם הדרך הקבועה שראוי לאדם לנהוג בה היא דרך האמצע, במידות וגם במעשים. אין להוסיף איסורים על מה שאסרה תורה. לכן אדם לא צריך לשבת בתעניות כדרך קבע במהלך חייו. אבל באופן ארעי אדם יכול להתענות. המצבים בהם ראוי להתענות לפי הרמב"ם הם בעת צרה או כאשר אדם רואה שהוא נוטה לצד קיצוני של תאוה ינהג בפרישות קיצונית עד שיחזור לדרך האמצע.

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן.
יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה"
הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח וביור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פיסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד.
זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראל של מכון ארץ חמדה.

ארץ אגדה

הרב מרדכי הוכמן

רבי עקיבא וקברו שבקיסרי

במדרש משלי (בובר, פרשה ט) מסופר כיצד מת רבי עקיבא והיכן הוא נקבר :

"מעשה בר' עקיבא שהיה חבוש בבית האסורים ור' יהושע הגרסי תלמידו היה משמשו, ערב יום טוב נפטר ממנו והלך לביתו. בא אליהו ועמד על פתח ביתו, א"ל שלום עליך רבי, א"ל שלום עליך רבי ומורי, א"ל כלום אתה צריך, א"ל כהן אני ובאתי להגיד לך שר"ע מת בבית האסורים. מיד הלכו שניהם לבית האסורים ומצאו פתח שער בית האסורים פתוח ושר בית הסוהר היה ישן, וכל העם שהיו בבית האסורים היו ישנים, והשכיבו את ר"ע על המטה ויצאו, מיד נטפל אליהו זכור לטוב וטלו על כתפיו, וכשראה ר' יהושע הגרסי כך, אמר לאליהו, רבי הלא אמרת לי אני אליהו כהן, וכהן אסור לטמא במת, א"ל דייך ר' יהושע בני חס ושלום שאין טומאה בצדיקים ואף לא בתלמידיהם, והיו מוליכין אותו כל הלילה עד שהגיעו לטרפילון של קסרין, כיון שהגיעו לשם, עלו שלש מעלות וירדו ירידות, ונפתח המערה לפניהם, וראו שם כסא וספסל ושלחן ומנורה, והשכיבו את ר"ע על המטה ויצאו, וכיון שיצאו נסתמה המערה, ודלקה הנר על המנורה, וכשראה אליהו כך פתח ואמר אשריכם צדיקים, ואשריכם עמלי תורה, ואשריכם יראי א-להים שגנוז וטמור לכם ומשומר לכם מקום בגן עדן לעתיד לבוא, אשריך ר"ע שנמצא לך מלון ערב בשעת מיתתך, לכך נאמר (משלי ט, ב) 'אֵף עֲרֵכָה שְׁלֵחָנָה'."

אגדה זו סותרת תיאורים אחרים על מיתת רבי עקיבא. במסכת ברכות (דף סא, ב) מסופר ששרקו את בשרו של רבי עקיבא במסרקות של ברזל בנוכחות תלמידיו, ונשמתו יצאה באומרו את המילה 'אחד' שב'קריאת שמע'. אגדה זו סותרת גם את הבטחת התנא רבי אליעזר הגדול שרבי עקיבא יומת באופן אחר - "בשחיטה תהא מיתתו"¹. ואגדה זו סותרת גם את המסורת שרבי עקיבא לא הובא לקבורה - ובשרו נמכר בחנות². נוסף על כך, דברי אליהו כאן - "שאין טומאה בצדיקים ואף לא בתלמידיהם" - מנוגדים להלכה שהרי אף הצדיקים ותלמידיהם מטמאים במותם³. מה פשר כל הסתירות והקשיים הללו?

לפי פשוטם של דברים רבי עקיבא נהרג על קידוש ה' וכפי ששמע במסכת ראש השנה (דף כג, א). אולם בפרקי-היכלות (ח, ג-ד) משמע שהוא לא מת בסופו של דבר על קידוש ד'⁴. לפי המסורת של פרקי-היכלות מסתבר שהאגדות שמתארות את מותו באופנים אחרים, מתארות זאת תוך כדי שימוש ב"סמלים" שקיימים בתורת רבי עקיבא. נראה שהן מעבירות באמצעות התיאורים האלו מסר סמלי שקשור למחלוקת עתיקת יומין בין יהושע בן נון לבין עתניאל כיצד יש להתייחס לחלוקת התפקידים בעם ישראל, ונחזור בקצרה על עיקרי הדברים.

פילגש בגבעה – שיטת עתניאל בן קנז

בסיום ספר שופטים מסופר על המעשים החמורים של פסל-מיכה ופגש-בגבעה שהתרחשו בימים שבהם "אין מלך בישראל". למרות זאת תנא דבי אליהו מעיד שמעשה פגש-בגבעה התרחש בראשית ההיאחזות של עם ישראל בארץ בזמן שיהושע היה במעמד ובתוקף של מלך⁵. במאמרים הקודמים התבאר שחז"ל מרמזים שמעשים אלו נכתבו ברוח נבואה על ידי עתניאל וכאשר שמואל ערך את ספר שופטים הוא שילבם בו. במעשי פסל-מיכה ופגש-בגבעה מופיעים לויים תאוותניים שאינם מתאימים לתפקיד "מורי התורה", והמעשים מרמזים שאי אפשר לבחור את תפקיד מורי התורה לפי ייחוס שבטי. והתבאר שבתורתו של עתניאל מודגש שלכל אדם יש שתי נשים רוחניות סמליות, אחת מושכת אותו לעמול בתורה ואילו השניה מושכת אותו לעמול

בענייני העולם הזה. והתבאר שה"פילגש" של הלוי היתה "ספר חידושי תורה" שלו שהוא התייחס אליו כאל אשה מדרגה שניה (= "פילגש"), ומאידך אל העניינים הגשמיים של האכילה והשתיה הוא התייחס כאל "אשה מדרגה ראשונה". בהמשך מסופר שהתעללו בפלגש של הלוי ובעקבות כך "בני ישראל" יצאו למלחמה ו"הרגו" כמעט את כל "בני בנימין". בתיאורי המלחמה קיימים קשיים וסתירות רבות והתבאר שה"הריגה" המתוארת שם אינה כפשוטה, אלא משמעותה התייחסות לצד השני בביטול גמור, וכאלו הצד השני הוא "הרגו" ואין בו צורך. בסיום המלחמה מצאו דרך לספק "נשים" לבני בנימין, ובמאמר "**אשת שאול והמחוללות**" התבאר שמדובר ב"נשים" במשמעות סמלית - והכוונה ל"תפקידים" ש"בני בנימין" כביכול "התחתנו" איתם. "לומדי התורה" התייחסו ל"תפקידים הגשמיים" האלו – בתור נשים מסוג ב' ומסוג ג' ולכן הם סיפקו אותם ל"בני בנימין" בדרכים עקלקלות. אולם יהושע בן נון ורוב ישראל שהיו באותו הדור ראו את הדברים באור אחר, וכדלקמן.

שיטת המרגלים של יהושע בן נון

בתחילת ספר יהושע מסופר שהמרגלים באו לבית רחב הזונה (=פונדקית) והיא ביקשה מהם שיתנו לה "אות אמת", והם נתנו לה את "תקנות חוט השני". בזוהר (ויחי דף רמא, ב) מבואר שהמרגלים רמזו לרחב שתקופת ההנהגה של משה חלפה וכעת יהושע מנהיג את ישראל.

והתבאר שמשה רצה בכל מאודו שכל שבטי ישראל יהיו "כהנים" מסוג אחד בלבד ושיעסקו בתורה ובתפילה, ושאר אומות העולם יעסקו בגשמיות עבור העולם וגם עבורם. אך בני ישראל לא רצו להיות כהנים מסוג כזה בלבד. הם העדיפו לעסוק בגשמיות בעצמם, והם הסכימו שתהיה קבוצה מסוימת שתעסוק בתורה, קבוצה שהתבררה לבסוף כ"שבט לוי". **השילוב** הזה נראה כמו "קו אדום ישר" (=תקנות חוט השני). מצד אחד עם ישראל דומה לגויים ועוסק בגשמיות והוא "אדום", אך מאידך שבט לוי עמל בתורה וקשור ל"קו הישר" שמסמל את הרוחניות שמשפיעה על השאר. לפי הנהגת יהושע יש בעם ישראל "כהנים" משני סוגים. "כהנים" שמחברים לרוחניות ועוסקים "בתורה ובתפילה" – והם בעיקר "בני לוי", ו"כהנים" שמחברים לגשמיות ועוסקים "בצבא ובפרנסה" – והם בעיקר בני שאר השבטים. בתורתו של יהושע, כולם הם "כהנים" – והתפקידים השונים שלהם (= "נשים") הם "כונהות". מעשה פילגש-בגבעה שנכתב ברוח נבואה לא ראה את הדברים באור זה; אולם יהושע שהיה נביא ראה כך את הדברים ברוח נבואתו, וזקני דורו הסכימו עמו.

המשנה בסוף מסכת יבמות – ושיטת רחב

במשנה בסוף מסכת יבמות (דף קכב, א) מובאת מחלוקת בין רבי עקיבא לחכמים בענין היתר אשה שבעלה מת, ומרומזת שם המחלוקת עתיקת היומין בין עתניאל לבין יהושע וחכמי דורו: "אמרו לו: מעשה **בבני לוי** שהלכו לצוער עיר התמרים, וחלה אחד מהם והביאוהו בפונדק, ובחזרתם אמרו לפונדקית: איה חברנו? נומית (אמרה) להם: **מת וקברתי**, והשיאו את **אשתו**; ולא תהא **כהנת** כפונדקית? אמר להם: לכשתהא כפונדקית נאמנת, **הפונדקית** הוציאה להם מקלו ותרמילו וספר תורה שהיה בידו." במשנה מוזכרים פרטים שנראים כטפלים. ובמאמר הקודם "**הפונדקית הנאמנת**" התבאר שבמשנה יש שני פנים. פן אחד גלוי שמתייחס לפן הלכתי של נאמנות כדי להתיר "אשה רגילה" להינשא. אך יש במשנה פן נוסף נסתר שמתייחס לפן השקפתי של נאמנות כדי להתיר "אשה סמלית" להינשא, ובפן זה יש חשיבות לפרטים הטפלים. ובפרטים אלו מרומזת המחלוקת עתיקת היומין בין יהושע לבין עתניאל.

כזכור, המרגלים רמזו לרחב הפונדקית על התפקידים השונים והשוויים בחשיבותם שקיימים בעם ישראל. אך דעת רחב לא נחה, מבחינתה "אות אמת" היא התורה, והיא רצתה להתגייר ושצאצאיה יזכו לעסוק בתורה. במסכת מגילה (דף יד, ב) מסופר שרחב התגיירה וזכתה שבמשך הדורות יצאו מצאצאיה שמונה נביאים שהיו גם כהנים. אך אם צאצאי רחב זכו לקבל לידם תפקיד של "עוסק בתורה" – הוא נלקח מ"בן לוי" כלשהו. המעשה **בפונדקית** שהעידה על מותו של **בן-לוי** מרמז - כיצד ארע הדבר.

במאמר הקודם התבאר באריכות ש"ספר התורה" שהיה בידי אותו "בן לוי" מסמל את "האשה הסמלית הרוחנית" שלו. מאידך ה"מקל ותרמילו" שמוזכרים במעשה מסמלים את "האשה הסמלית הגשמית" שלו, ה"מקל" מסמל כלי נשק שמשמש את הלוחם בצבא, ואילו ה"תרמיל" מסמל כלי לאיסוף רכוש. הפונדקית (=רחב) העידה שהיא ראתה "בן לוי" שספר התורה "היה" בידו אך הוא איננו שם עוד. הוא נטש את "ספר התורה" שהיא "אות אמת", וכעת הוא אוחז בידו "מקל ותרמיל". לפי ראייתה הוא "מת" והוא "קבור" בתפקיד של "לוחם וצובר ממון". ומעתה, התפקיד של "עוסק בתורה" הוא פנוי, והיינו ש"אשתו הסמלית" של אותו "בן לוי" היא פנויה; והפונדקית (=רחב) וצאצאיה יכולים לזכות ב"תפקיד" זה בתורה.

המעשה - והמחלוקת שבין חכמים לרבי עקיבא

חכמים שבמשנה מייצגים את שיטת יהושע, שבעם ישראל יש "כהנים" משני סוגים; "כהנים" שמחברים לרוחניות ועוסקים "בתורה ובתפילה", ו"כהנים" שמחברים לגשמיות ועוסקים "בצבא ובפרנסה". לפי שיטתם צריך לקבל עדות גם בכיוון ההפוך, ואם אחד מבני השבטים עזב את תפקידו כ"לוחם וצובר ממון" והוא עוסק בדברים אחרים (ואפילו שהוא מקדיש את כל זמנו לתורה ולתפילה) – ה"תפקיד" שלו שהוא "אשתו הסמלית" דומה ל"אשה עגונה". ואם אחד מ"הכהנים הגשמיים" ראה שחבירו חדל מלתפקד כראוי, הוא יכול "להעיד" שחברו כביכול "מת" ולהתיר את "אשתו" (=תפקיד) - כדי שמי שרוצה בכך "יתחתן" עם התפקיד של "לוחם וצובר ממון". חכמים רוצים להקל בדיני "עדות" גם עבור "כהנת" מסוג כזה, כפי שמצאנו שהקלו אצל רחב הזונה (=פונדקית); אך רבי עקיבא מתנגד לכך.

רבי עקיבא מוכן לקבל עדות כזו רק כאשר "תפקיד" של "לומד תורה" מחפש מישהו שיתחתן איתו. אך כאשר "תפקיד" של "לוחם וצובר ממון" מחפש מישהו שיתחתן עמו הוא אינו מוכן להקל ולהתיר לו להינשא. לכאורה, רבי עקיבא מעדיף שאיזשהו גוי יתחתן עם התפקיד הזה⁶, כך שבסופו של דבר יהיו בעם ישראל רק "כהנים" מסוג אחד; דהיינו שכל ישראל יהיו עמלים בתורה כפי שרצה משה רבנו.

המעשה בקבורת רבי עקיבא על ידי אליהו משתמש ב"סמלים" שמוזכרים במשנה – "כהנת", "מיתה", "קבורה", והוא מוסיף פן נוסף בתורת רבי עקיבא. לשם כך הוא משתמש בסמל נוסף של "בית האסורים", וכדלקמן.

המשיח שנמצא בבית האסורים

בפסיקתא רבתי (פרשה לד) מסופר על המשיח:

"צדיק וְנוֹשֵׁעַ הוּא' זה משיח שמצדיק דינו על ישראל, כששחקו עליו כשיושב בבית האסורים."

מבואר כאן שיישאלו הם אלו שצוחקים על המשיח שיושב בבית האסורים. ולכאורה הדברים תמוהים, מדוע ישראל' עצמם צוחקים על המשיח?

מתבקש מאליהו שלא מדובר בבית האסורים במובן הרגיל. ישראל' שמוזכרים שם הם קבוצת תלמידי החכמים שסבורים שהם "בני ישראל" האמיתיים, ובכל תקופה כל ישראל יכולים לנהוג כמוהם ולעמול בתורה, והגויים הם אלו שיפרנסו אותם. לפי ראייתם, אדם מישראל שעזב את בית המדרש והלך לעמול בעמל הגשמי לפרנסתו, הוא אדם שכלוא מרצונו ב"בית האסורים"; ולכן הם שוחקים עליו. הפסיקתא באה ומגלה שלאמתו של דבר אדם זה הוא מחייליו של המשיח, משום שצריך שיהיו בעם ישראל גם אנשי עמל. אדם זה הולך למלא במסירות נפש את התפקיד הפחות-מכובד למרות שיש כאלו שלוועגים לו שהוא "כלוא" ב"בית האסורים". "סמל" זה מרומז באגדות נוספות וכדלקמן.

המשיח שנמצא בשוק של רומי

במסכת סנהדרין (דף צח, א) מסופר שאליהו גילה לר' יהושע בן לוי שהמשיח יושב חולה בפתח העיר רומי בין עניים סובלי חולאים. אגדה זו מופיעה באופן דומה באוצר המדרשים (אייזנשטיין, זרובבל, עמוד 159):

"ויאמר ד' אלי לך אל בית התורף (נ"א בית הלצות) מקום השוק, ואלך כאשר צוני... וראיתי איש נבזה ופצוע, ויאמר אלי האיש הפצוע ונבזה: זרובבל! מה לך פה. ואען ואומר... ושאלתי לו מה שם המקום הזה, ויאמר אלי זו היא רומא רבה שאני אסור בה בכלא עד בא קיצי... ואומר שמעתי שמעך כי משיח א-להי [יעקב] אתה, ומיד נדמה אלי כנער מכלול יופי ונעים אין כמותו."

באגדות אלו ה"משיח" הוא מישהו "נבזה ופצוע" ש"אסור" ב"כלא" שנמצא ב"שוק" של "רומי"; או שהוא "חולה" ב"פתח" של "רומי" בין שאר ה"חולים", כאשר ידוע ש"פתח העיר" שימש באותה תקופה כמקום שווקים. גם באגדות אלו, מדובר ביחס של לומדי התורה כלפי חבריהם שעוסקים במסחר בשוק. לומדי התורה סבורים שהם "היהודים הַיְפִים", הם "בני ישראל" האמיתיים והם חייליו של המשיח, ולימוד התורה שלהם הוא זה שיקרב את ביאת המשיח. הם שוחקים על חברים שבמקום להיות "בריא ומכובד" בחר להיות "נבזה ופצוע", ול"כלוא את עצמו" בעיסוק במסחר ב"שוק". לדעתם, זה התפקיד של אויבי ישראל - שבאותה תקופה היו הרומאים.

אך האגדה ממשיכה ומרמזת שהם אלו שטועים. הקב"ה רוצה שב"ממלכת הכהנים" של המשיח יהיו גם "סוחרים בשוק", ומי שעוסק בכך הוא מחייליו של המשיח והוא מקרב את ביאתו. ומי שמוכן לבטל מתורתו ולעסוק בתפקיד הפחות מכובד הזה, הוא ביחידת העילית של המשיח. הוא אינו "פצוע ונבזה", אדרבא הוא "נער מכלול יופי ונעים אין כמותו".

התורה השלימה של רבי עקיבא

המעשה בקבורת רבי עקיבא נוטל את הסמלים שמוזכרים במשנה על המשיח. מהמשנה משמע שרבי עקיבא חנך את תלמידיו שרק לומדי התורה נחשבים ל"כהנים" חשובים; ואילו מי שבחר לעסוק במסחר נחשב ל"מת" ש"קבור" ב"תפקיד" של הרומאים; וכידוע, ה"מת" מטמא ורצוי להתרחק ממנו.

אולם גם רבי עקיבא יודע שיש צדק בשיטת יהושע בן נון וחכמי ישראל, שגם אדם מישראל שעוסק במסחר נחשב לאדם "חיי" ול"כהן" חשוב. בשלב הראשון, אי אפשר לגלות את האמת הזו לתלמידי רבי עקיבא הרגילים שעוסקים בתורה, שהרי רבי עקיבא רצה לחדד בקרבם את ההכרה שרק הם עושים את רצון ד'. אך אפשר לגלות את "התורה השלימה" הזאת לרבי יהושע הגרסי, שלפי שמו יש להסיק שהוא אינו עוסק כל היום בתורה בלבד, אלא שהוא עוסק לפרנסתו בטחינת תבואה לגריסים⁸.

בשלב הראשון האגדה מספרת שרבי עקיבא קיים את "התורה השלימה" הזו – בעצמו, ובלא שתלמידיו ידעו הוא הלך ועסק במסחר בשוק. רבי יהושע הגרסי נמצא עמו שם, ואולי הוא אף מספק לו גריסים כדי שרבי עקיבא ימכרם בשוק. בשלב הראשון אמר רבי עקיבא על עצמו - שהוא עוסק במסחר רק באופן זמני; והוא בעצם "כלוא" ב"בית האסורים" אך בקרוב הוא ישתחרר ויחזור לעסוק בתורה.

בשלב השני מגיע אליהו ליהושע הגרסי ומודיע לו שרבי עקיבא החליט לעסוק בקביעות ב"תפקיד" של ה"סוחר בשוק". כזכור, לפי תורת רבי עקיבא שמרומזת במשנה בסוף מסכת יבמות, רק לומדי התורה הם "כהנים" שנחשבים לאנשים "חיים"; ולפי משנה זו משמעות הדבר היא שרבי עקיבא החליט כביכול ל"מות" ב"בית האסורים", ולהיות "קבור" ב"שוק", ב"תפקיד" של הרומאים. בשלב זה אליהו מודיע על עצמו שהוא "כהן", ולפיכך הוא אמור להתייחס למצב חדש כאלו רבי עקיבא "מת" ב"בית האסורים". ל"כהנים" אסור להיטמא ל"מתים"; ולפיכך אליהו מבקש מיהושע הגרסי שיעסוק ב"קבורתו" של רבי עקיבא. הם הולכים לשם, ומן האגדה מתברר שזהו בית אסורים יוצא דופן. השער פתוח, שר בית הסוהר ישן ואף האסירים ישנים. האגדה מרמזת שזהו בית סוהר סמלי שמסמל את החיים של עבדי הזמן. מי ששוהה בו נמצא בו רק משום שהוא עדין לא התעורר להכיר שהוא יכול להיות בן חורין ולעסוק בתורה בלבד.

בשלב השלישי הם מוציאים משם את רבי עקיבא ואז אליהו שהוא "כהן" נושא את רבי עקיבא על כתפו, והוא מודיע לרבי יהושע הגרסי "שאינו טומאה בצדיקים ואף לא בתלמידיהם". אי אפשר להבין זאת כפשוטו, שהרי ודאי שתלמידי הצדיקים שמתו מטמאים בטומאת מת. אך כפי שהתבאר לא מדובר כאן במי שמת ממש, אלא במי שבחר לעסוק בקביעות בתפקיד גשמי, שחבריו שנותרו בבית המדרש מגדירים אותו כ"מת". אליהו מגלה אז לרבי יהושע הגרסי שאין הדבר כך. גם העוסקים במסחר אינם "מתים" ואינם "מטמאים" – גם הם אנשים "חיים" וגם הם "צדיקים".

ואכן שכשיאיר בוקר הגאולה תתקיים בנו נבואת ישעיהו (סא, ה-ו): "וְעָמְדוּ זָרִים וְרָעוּ צְאֲנָכֶם וּבְנֵי נֶכֶד אֶפְרַיִם וְכָרְמִיָּם: וְאַתֶּם פְּהַיֵּי ד' תִּקְרְאוּ...". אולם לעת עתה אנו נמצאים עדין בשלב ה"לילה" של הגאולה, ובשלב הזה צריך גם אנשים מישראל ללכת ל"שוק" - למרות שזה ה"מקום" וה"תפקיד" של ה"רומאים". ולכן אליהו ויהושע הגרסי - "היו מוליכין אותו כל הלילה עד שהגיעו לטרפילון של קסרין".

בכמה כתיבי יד עתיקים הגירסה היא טרפילון של קיסרי, והכוונה למבנה בעל ארבעה פתחים או שערים שהיה במרכז העיר קיסרי, והוא מוזכר גם בתוספתא (אהלות, צוקרמאנדל, יח, יג). קיסרי היתה מקום השלטון הרומאי והיתה מיושבת בעיקר על ידי גויים והיתה נחשבת לטמאה בטומאת ארץ העמים. האגדה מרמזת שלמרות זאת רבי עקיבא בחר לעסוק במסחר דווקא שם. רבי עקיבא בחר להיות "קבור בחייו" ב"תפקיד" של "סוחר בשוק" במקום "טמא" שנחשב למקום "הכי רומאיי", במקום שלכאורה הוא המתאים ביותר דווקא לרומאים.

קבר אשתו של טורנוסרופוס הרשע

אגדה זו מופיעה במדרש אגדה (בובר, ויקרא כא) בתוספת הבאה:

"...נתנוהו על המטה והיו יוצאין. נשא ר' יהושע את עינו וראה מטה אחרת נאה הימנה, באו לצאת ולא היה ר' יהושע מבקש לצאת, אמר לו (ר' יהושע הגרסי לאליהו) רבי לא אצא מכאן עד שתודיעני למי זאת המטה, אמר לו לאשתו של (טיטוס) [טורנוסרופוס]⁹ הרשע, על כל הטובה שעשתה עם ר' עקיבא כשהיה חבוש בבית האסורים. וכשיצאו מן המערה נסתם פיה, והודו ושבתו למי שאמר והיה העולם."

אגדה זו משלימה פרט נוסף בקשר שבין "קבורת רבי עקיבא" לבין המשנה בסוף מסכת יבמות. כזכור ה"כהנת" שמוזכרת שם מרמזת ל"תעסוקה גשמית" שמחפשת אדם מישראל ש"יתחתן" עמה. אך לדעת רבי עקיבא אין להקל בהיתר הנישואין של "תעסוקה גשמית", והוא מעדיף שגוי רשע "יתחתן" עמה. רבי עקיבא רמז במשנה שמבחינתו – התעסוקה הגשמית היא "אשתו" של טורנוסרופוס הרשע שהיה הנציב הרומאי בתקופתו.

אך האגדה על קבורת רבי עקיבא באה לגלות על הפרק הנוסף בתורת רבי עקיבא. בסופו של דבר רבי עקיבא קיבל את דעת חכמים שבמשנה ש"התעסוקה הגשמית" נחשבת ל"כהנת"; ורבי עקיבא עצמו הלך והתפרנס ממסחר במקום מרכזי בשוק של קיסרי. משמעות הדבר היא שרבי עקיבא "התחתן" עם ה"תעסוקה" הזו, והיינו שהוא התחתן עם "אשתו" של טורנוסרופוס הרשע. זו משמעות ה"טובה" שהיא עשתה עם רבי עקיבא ב"בית האסורים", וזו משמעות מה שמסופר במסכת נדרים (דף נ, ב) על העושר שהכניסה "אשתו של טורנוסרופוס" לרבי עקיבא.

הבנה זו עונה על השאלה הזועקת, היתכן שיש בקבר רבי עקיבא מיטה ל"אשתו של טורנוסרופוס הרשע", ואין שם מיטה ל"רחל" אשתו הידועה שמסרה עצמה על לימוד התורה של בעלה. אלא שהאגדה מרמזת לנו שאם נעמיק היטב נבין שמדובר באותה "אשה סמלית". "רחל" מסמלת את השקפת מי ש"אין לו אלא תורה"¹⁰. אך אם מתבוננים היטב מבינים שגם בתוך "העמל הגשמי" מסתתרת "תורה", ומי שעוסק בעמל הגשמי עוסק ב"תורה" שחבויה שם. רבי עקיבא קרא לתורה הגנוזה הזו - "אשתו של טורנוסרופוס", אך בהתבוננות מעמיקה מתברר שזו בעצם "רחל" מדובר גם כן ב"תורה" אלא שהיא גנוזה שם¹¹. זו משמעות מה שמסופר במסכת עבודה זרה (דף כ, א) ש"אשתו של טורנוסרופוס" ה"תגירה", וזו משמעות הבכיה של רבי עקיבא על "יופיה" שבלה ב"עפר".

בסיכום המאמר נמצאנו למדים שהאגדות על קבורת רבי עקיבא ב"שוק של קיסרי" ועל "אשת טורנוסרופוס" שנישאה לו הן בעלות מסר סמלי. מדובר במחלוקת עתיקת יומין בין יהושע בן נון לבין עתניאל, מחלוקת שמרומזת בספר יהושע ובספר שופטים. מחלוקת זו מרומזת במשנה בסוף מסכת יבמות, והאגדות על קבורת רבי עקיבא מרמזות לפן נוסף של המחלוקת הזו.

¹ "אמר לו רבי אליעזר: עקיבא, בשחיטה השבתני - בשחיטה תהא מיתתו!" (פסחים דף סט, א).

² "ראה ששוקלין בשרו במקולין" (מנחות דף כט, ב)

³ וגם אם יש מחכמי ישראל שהקלו ולמדו מכאן שקברי צדיקים אינם מטמאים, ואין הלכה כמקילים אלו, ודאי שאין להבין כפשוטו את מה שהוסיף אליהו ואמר שגם תלמידי הצדיקים אינם מטמאים.

⁴ מסורת זו הובאה גם ברבנו בחיי בפירושו לתורה (בראשית, מד, יז), ובשו"ת משנה-הלכות (חלק טז סימן לג) כתב שצריך להביא מסורת זו לידיעת הציבור.

⁵ תנא דבי אליהו (אליהו רבה, איש שלום, יב): "ופילגש בגבעה בימי פושן רשעתיים היתה! וכי מה טיבה של אותה פילגש שהביאה ונתנוה אצל שופטי ישראל! אלא לפי שרחמיו של הקדוש ברוך הוא מרובין על ישראל לעולם, אמר, שמא יאמרו אומות העולם, עדיין לא נכנסו ישראל בארצם אימתי קילקלו במעשיהן, לפיכך הביאה ונתנוה אצל שופטי ישראל."

⁶ ויסוד דומה מופיע בליקוטי מוהר"ן (קמא, כג): "כי הפרנסה הוא בחי' אשה, כמ"ש חז"ל 'היורד לפרנסת חבירו כאלו בא על אשתו'. ופרנסה שהוא בעצבו, היא בחי' מוצא אני מר ממות את האשה... וע"כ להיפך בפרנסה דקדושה כתיב - מצא אשה מצא טובי."

⁷ "ויחן את פני העיר... ושמואל אמר: שווקים תיקן להם" (שבת דף לג, ב)

⁸ כפרוש השני ברש"י בעירובין (דף כא, ב).

⁹ כך הגירסה באוצר המדרשים (אייזנשטיין, עשרה הרוגי מלכות, עמוד 447)

¹⁰ כך מרומז בתורה וכפי שהתבאר במאמר "מדוע השונמית לא בקשה בן", ואף בתו של רבי עקיבא שנישאה לבן עזאי ושלחה אותו ללמוד תורה מכונה בשם "רחל" - "רחילא בתר רחילא אזלא" (כתובות דף סג, א).

¹¹ רעיון זה מרומז גם בתרגום יונתן (שמות ב, כא) שמספר שמה הושלך ל"בור" למשך עשר שנים ו"צפורה" היתה "מפרנסת" אותו בסתר. במאמר "הבור שמה הושלך לתוכו" התבאר שמדובר ב"בית אסורים" סמלי, ו"צפורה" מסמלת את ה"תורה" שגנוזה בתוך העמל הגשמי. ומה שמספר תרגום יונתן על משה רבנו מספרת האגדה על רבי עקיבא.

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ח)

New Jersey, USA

ניו ג'רסי, ארצות הברית
כסליו תשע"ב

משחק גולף בשבת

שאלה

האם מותר לשחק גולף בשבת במקום שיש עירוב?

תשובה

הקדמה:

יום השבת הוא יום שמיועד להתעלות רוחנית והחלפת כוחות.¹ כדי לשמור על אוירת השבת,² תקנו הנביאים שמלבושינו, מעשינו ודיבורינו בשבת יהיו שונים מאלו שבימות החול. לכן בכל שאלה מסוג זה בהלכות שבת צריך לדון בשני היבטים:

א. אם בפעולה עובר על איסור ממלאכות שבת או איסור אחר.

ב. מה ההשפעה של העיסוק על אוירת השבת.

התשובה לשאלה הראשונה נכונה בכל מקום ובכל זמן, ואילו התשובה לשאלה השנייה תלויה גם בזמן וגם במקום. אם אין בעיה הלכתית מבחינת איסורי שבת על הרב המקומי לשקול את שיקוליו ביחס לקהילתו, האם היתר מסוג זה יגביר את אוירת השבת ויקרב את החברים בקהילה לעבודת ה', או ח"ו ירחיק אותם מכך.

בנדון דידן, מכיוון שיש בעיות הלכתיות הקשורות לאיסורי שבת, אין צורך בהתייחסות לשאלה השנייה.

אסור לשחק גולף בשבת מכמה סיבות:

- א. מלאכת קוצר - המכה בכדור גורמת בוודאות לתלישת דשא, לכן הדבר אסור משום פסיק רישיה³ של מלאכת קוצר.⁴
- ב. איסור חופר - נעיצת הקונוס שעליו מונח הכדור אסורה משום מלאכת חופר.⁵
- ג. גזירת חכמים - חכמים גזרו שלא לשחק משחקי כדור על גבי קרקע משום שיש חשש שיבוא ליישר את הקרקע במהלך המשחק.⁶
- ד. טלטול מוקצה - יש שלב במשחק שבו השחקן מכה בכוונה⁸ בחול כדי להוציא את הכדור מהאזור החולי במגרש. בהכאה זו עובר על מלאכת חופר⁹ ועל איסור טלטול החול שהוא מוקצה.¹⁰
- ה. אם רגילים לכתוב את התוצאות במהלך המשחק - יש האוסרים לשחק במשחק כזה בשבת, גזרה שמא יכתוב.¹¹

¹ ירושלמי שבת טו, ג: "רבי ברכיה בשם רבי חייא בר בא: לא ניתנו שבתות וימים טובים אלא לעסוק בהן בדברי תורה", וראה גם במורה נבוכים (ב, לא), שם כתב הרמב"ם שמטרת המנוחה היא כדי שיוכל להעמיק באמונות, וראה גם שם ג, מג.

² באיכה רבה (פרשה ב, ראה גם ירושלמי תענית ד, ד) אמרו: "טור שמעון (=שם עיר) הוה מפיק תלת מאה גרבין, ולמה חרבו? ... א"ר הונא, משום שהיו משחקין בכדור בשבת".

³ בערוך השולחן (או"ח שח, ע) כתב שהמנהג להקל ולפסוק שכדור אינו מוקצה בשבת, אך הוסיף: "אמנם בירושלמי... דעיר אחת חרבה בשביל שהיו משחקין בכדור בשבת". נראה שרמז שאין ראוי לשחק בשבת. אמנם הראי"ה קוק (שו"ת אורח משפט או"ח סי' קנב) ביאר שהעיר חרבה מפני ששחקו ברשות הרבים ועברו על איסור הוצאה בשבת, אמנם גם הרב קוק כותב שאף במקום שאין איסור מלאכה בשבת אין להתיר לשחק בכדור אלא לקטנים. וכן כתב המהרש"ל (ים שלמה ביצה פרק א סי' לד): "ודבר תימה להתיר ביום טוב לשחק בכדור, דאין בו צורך היום כלל, אלא שחוק של ילדים שלא הגיעו לכלל חיוב, הנח. אבל גדולים - נראה מנהג רע בעיני כי זה אינו טיול אלא שיחת ילדים וקלות ראש".

⁴ נחלקו רבי יהודה ורבי שמעון אם אסור לעשות מלאכה בשבת כשאנו מתכוון לעשותה, כמו במקרה שלנו, שלא מתכוון לתלוש דשא אלא לתת מכה לכדור. בגמרא (שבת קג ע"א ועוד) אמרו שאם ודאי שתעשה המלאכה ("פסיק רישיה") - גם רבי שמעון מחייב: "והא אביי ורבא דאמרי תרוייהו: מודה רבי שמעון בפסיק רישיה ולא ימות!".

⁵ במסכת עירובין (ק ע"ב) אמרו: "אמר רמי בר אבא אמר רב אסי: אסור לאדם שיהלך על גבי עשבים בשבת... והאידיא דקיימא לן כרבי שמעון - כולוהו שרי". הגמרא מתירה ללכת על גבי עשבים בשבת מכיוון שאין זה מוכרח שיתלשו, אבל אם מוכרח שיתלשו עשבים בהליכתו או במעשה אחר משמע שאסור.

⁶ הסמ"ג (לאוין סי' סה אות ג) כתב: "ואמרינן נמי בעירובין בפרק המוצא תפילין מצינו אסור להלך על גבי עשבים בשבת במקום שאי אפשר לו שלא יתלוש". וביארו המהרש"ל (ביאור לסמ"ג מהד' מכוון ירושלים עמ' סז) שלדעתו הגמרא בעירובין דנה במקרה של פסיק רישיה, שבוודאי יתלשו עשבים ואף על פי כן למסקנת הסוגיה הדבר אינו אסור כי אין זו מלאכת מחשבת. כלומר מאחר שהדבר נעשה בלי תשומת לב, בדרך הילוכו, הדבר מותר.

⁷ אך הריטב"א (עירובין שם ד"ה כאן בימות החמה) ביאר שבגמרא מדובר באופן שאינו פסיק רישיה, ולכן התירו.

⁸ הביאור הלכה (סי' שלו ד"ה מותר לילך) דחה את פירוש המהרש"ל ופירש שלדעת הסמ"ג יש לאסור אם ודאי יתלוש עשבים בהליכתו, והסתמך על דברי הריטב"א. אמנם גם לשיטת המהרש"ל לא ברור שחביטה בכדור מותרת, שהרי החבטה לא נעשית בדרך הילוכו אלא במעשה מכוון. מכל מקום הלכה למעשה המשנה ברורה (שם ס"ק כה) פסק שרק במקום שאין פסיק רישיה מותר ללכת על גבי עשבים. ועיין ערוך השולחן (או"ח שלו, כא) שלדעתו בהליכה על גבי עשבים לעולם אין פסיק רישיה שיתלשו עשבים.

- 5 בגמרא בשבת (עג ע"ב) אמרו: "תנא: החורש והחופר והחורץ כולן מלאכה אחת הן. אמר רב ששת: היתה לו גבשושית ונטלה בבית - חייב משום בונה, בשדה - חייב משום חורש. אמר רבא: היתה לו גומא וטממה בבית - חייב משום בונה, בשדה - משום חורש". נלמד מכאן שחפירה או סידור אחר של הקרקע אסורים משום תולדה של חורש או בונה. הרמב"ם בהלכות שבת (ז, ב) כתב ששיעורו בכל שהוא, ולכן אף עשיית חור הקטן באמצעות הקונוס אסורה משום מלאכת חופר.
- 6 בגמרא בעירובין (קד ע"א) אמרו: "אלא הא דאמר רב יהודה אמר רב: נשים המשחקות באגוזים - אסור. מאי טעמא? לאו דקא מוליד קלא, וכל אולודי קלא אסיר? לא, דלמא אתי לאשוויי גומות. דאי לא תימא הכי, הא דאמר רב יהודה: נשים משחקות בתפוחים אסור. התם מאי אולודי קלא איכא? אלא: דילמא אתי לאשוויי גומות".
- 7 ופירש רש"י שהמשחק היה לגלגל אגוזים או תפוחים על גבי קרקע, ולכן החשש הוא שיישר את הקרקע כדי שיוכל לגלגל. כך פסק גם בשולחן ערוך (או"ח שלח, ה). הרב אביגדור נבצל בהערותיו על המשנה ברורה (מהד' ביצחק יקרא) כתב שמשחק שלא על גבי קרקע, כגון כדורסל, לא נאסר. אבל לשחק גולף ודאי אסור, מכיוון שגולף דומה למשחק של תפוחים ואגוזים, שאף בו מגלגלים את הכדור על גבי הקרקע וצריך שהקרקע תהיה ישרה. וכן כתב בספר נשמת שבת (חלק ו סי' תכז).
- 8 המשנה ברורה (סי' שלח ס"ק כ) אסר לשחק בקרקע מרוצפת שמא יבוא לשחק על קרקע שאינה מרוצפת. בערוך השולחן (שם, יב) התייר משום שבמשחק לא גזרו על קרקע מרוצפת (בניגוד לכיבוד הבית לחלק מהדעות) מכיוון שהוא אינו דבר של קביעות. ונראה שלדעתו במשטח סינטטי יהיה מותר.
- 9 אם החול היה יוצא בדרך אגב - היה זה נחשב כטלטול מן הצד, שלא נאסר בשבת. אבל אם המכה ניתנת בכוונה בחול כדי להזיזו - זהו טלטול ממש שאסור במקצה מחמת גופו.
- 10 חופר מדרבנן. חפירת בור שלא לשם עשיית בור אלא לשם הוצאת העפר היא מלאכה שאינה צריכה לגופה. במלאכה שאינה צריכה לגופה נחלקו התנאים, לדעת ר' יהודה (וכן פסק הרמב"ם) חייב בה מן התורה, ולדעת ר' שמעון (וכן פסקו רוב הראשונים) אין חייבים בה והיא אסורה מדרבנן. אם חופר כדי להוציא את העפר ואינו צריך לבור - לכולי עלמא האיסור הוא מדרבנן משום מקלקל. כך מבואר במסכת שבת (עג ע"ב): "אמר רבי אבא: החופר גומא בשבת ואינו צריך אלא לעפרה - פטור עליה. ואפילו לרבי יהודה דאמר מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב עליה הני מילי - מתקן, האי - מקלקל הוא".
- 11 החול הוא מוקצה מחמת גופו, דבר שאינו כלי או מאכל ואין לאדם שימוש בו, כאבנים פיסות עץ וכדו'. אם מייחד את הדבר לשימוש - אזי מותר לטלטלו. במסכת שבת (נ ע"א) מבארים כיצד אפשר להכין חול לצורך שימוש בשבת: "אמר רב יהודה: מכניס אדם מלא קופתו עפר, ועושה בה כל צרכו. דרש מר זוטרא משמיה דמר זוטרא רבה: והוא שיחד לו קרן זוית". היינו כדי להכין חול לשימוש בשבת צריך גם לחשוב על שימוש מסוים וגם לעשות מעשה שמעיד על כוונה זו. כך פסק בשולחן ערוך (או"ח שח, לח).
- בשמירת שבת כהלכתה (פרק טז סעיף ד) התיר לילדים לשחק בארגז חול בשבת. בארגז חול אין בעיה של מוקצה, מפני שהחול הובא לשם ליעוד מסוים, לצורך משחק (ישנה מחלוקת בין השולחן ערוך והרמ"א [או"ח שח, מה] אם ייעוד למשחק נחשב כשימוש שמוציא חפץ מדין מוקצה, לפי השולחן ערוך משחק איננו נחשב כשימוש ולרמ"א נחשב כשימוש, וההיתר בארגז חול הוא על פי דברי הרמ"א) על פי הגדרה זו נראה שהחול שבמגרש הגולף הוא מוקצה, מפני שהחול לא נמצא שם בשביל שישחקו בחול עצמו, אלא המטרה היא שחלק מהמגרש שעליו משחקים יהיה חולי. מכיוון שאין החול מיועד לשימוש - הרי שהוא מוקצה.
- כך פסק החיי אדם (לח, יא). אך בברית עולם (עמי' צ) כתב שלא מצא מקור לדברי החיי אדם. ובנשמת שבת (חלק ו סי' תיט) כתב שאם קובע מראש לשחק בלא כתיבה אין לחשוש שמא יכתוב.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

יצא לאור! שו"ת במראה הבזק, חלק שמיני.

תשובות לשאלות מרבני הגולה. התשובות מתמודדות עם המציאות בעולם מודרני מתפתח בדרך של "דרכיה דרכי נעם". הספרים עוסקים בארבעת חלקי ה"שולחן ערוך" תוך ניסיון לקחת בחשבון גם את החלק החמישי ההופך את התורה ל"תורת חיים".

